

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԱՐԺԱՆԱՅԵԼ Ե ՄՐՅԱՆԱԿԻՆ
Հ.Կ. (Բ) Կ. ԿԻՅ ԱԳՐ.-ՊՐՈՊ. ԿԵՆՏ. ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ

ՅԱԼՏԱՑԻ

ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ

ՏՐՏՈՒՆՋՆԵՐ

(Մգրու-գրույց)

891.99

Հա-21

ԼԺՈՂԿՈՄԱՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ - 1926

6 NOV 2011

Պրովետարներ բոլոր յերկրների, միացեր.

391.99

3ս-21
u u

№ 36 «ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ» № 36

ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՄԲ

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

«ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ»-Ի

ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԳՐՔԵՐԸ

- 1. Ուղեցույց անատայից անասագարի 50 կ.
- 2. ~~Վ. [redacted]~~.—Մեր անելիքները (սպասված) 20 »
- 3. Հ. Փիլոսոփայան յեվ Ա. Մելիսեանց.—Ինչու
ձեռնառու յի գործարանում չուղ և շվեյց.
պանիր պատրաստելը 3 »
- 4. Հ. Փիլոսոփայան.—Ստորնույսերը և նրանց
մշակութիան յեղանակները (սպաս.) 10 »
- 5. Խ. Ս. Վալբերգյան.—Հ. Ս. Ս. Հ. Հողային
Ռրենսգիրքը, բացատրական հարց ու պա-
տասխաններով. ժամն առաջին, աշխատափո-
րական հոդուցազորմութիւնն (սպասված) 40 »
- 6. Պ. Հեֆիմյան.—Թիֆլիսի մշակութունը 10 »
- 7. Պ. Հեֆիմյան.—Շերամի վորդը, նրա կերա-
կրելն ու խնամքը 10 »
- 8. Խ. Յերիցյան.—Կաթնասնտեսութիան գործ-
նական ձեռնարկ, ժամն առաջին (64 նկ.) 1ա. 50 »
- 9. Կ. Մելիք-Շահնազարյան.—Ծխախոտի մշա-
կութունը 20 »
- 10. Ս. Ֆերիզյից.—Տար պատգամ անասնապահին 20 »
- 11. Խ. Յերիցյան.—Անհատական, թի կոտոյ. կաթ-
նասնտեսութիւնն 10 »
- 12. Հ. Հատարյան.—Բատրակ, կնքիր պայծա-
նապիր (չափածո) 5 »
- 13. Մ. Թումանյան.—Շարքացանքը և նրա նշա-
նակութիւնը 15 »
- 14. Խս. Տեր-Ներսիսյան.—Ինչպիսի մշակել խա-
ղովի աղիները (28 նկարով) 35 կ.

ՅՍ.ԼՏՍ.ՅԻ

[redacted]

ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ

ՏՐՏՈՒՆՋՆԵՐ

(Ազրո-գրույց)

1001
2736

ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՏԵՐԵՎՍԵՆ—1926

09.07.2013

45336

ԱՐԺԱՆԱՑԵԼ Ե
ՀԿԿ (Բ) ԿԻՑ ԱԳՐՈՊՐՈ-
ՊԱԳԱՆԴԱՅԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱ-
ԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ
Մ Ր Ց Ա Ն Ա Կ Ի Ն

Գրառեպար № 822 (բ)

Տիրաժ 2000

Պետրատի Յերկրորդ տպարան, պատվեր. № 155

ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ ՏՐՏՈՒՆՁՆԵՐ

Ձմեռ եր... Շեն գյուղի տներն ու գոմերը ծածկված էյին խոր ձյունով: Պարզ, աստղազարդ չերկինքն ավելի չեր սաստկացնում գիշերվա ցուրտը: Քամին ներս եր վզզում չերգիկներից և բոլոր ճեղքերից: Գոմը ցրտել եր: Կաշի ու վոսկոր դարձած անասնունները վաղուց վերջացրել էյին վորոճը, մեջք-մեջքի տվել ու տաքացնում էյին իրար:

— Ո՛ւՖ, հառաչեց Մարալը և իր հառաչով դարթեցրեց Ջեյրանին:

— Ի՞նչ ա, Մարալ, մըսում ես:

— Բա չեմ մըսում: Ի՞նչ ա մնացել սարից բերած ամառվա ճարպիցս...— Կաշի ու վոսկոր...

— Գոնե ես անտեր գոմի չերգիկներն ու դռան ծակերը կալնեյին, տակներս ցամաքեցնեյին, մի քիչ դարման ու փեյին շաղ տալին, վոր տակից ելա չսառչեյինք:

— Բա ջանս ինչքան քոր ա գալիս... Հոկտեմբերի անձրևից հետո կեղտի ու ցեխի մեկորել եմ: Գլուխս ել ամեն տեղ չի համուում, վոր լեզվովս մի քիչ մաքրեմ ինձ: Ազդրերս կեղտի մեջ կորած, ծծերս թրքով կոլոված, վիզս բոսոտ,

աչքերս ճպոտա, կճղակներս մաշված. Ի՞նչ կյանք
ա սա:

— Յե՛վ զարմանալին են ա, վոր այս դրու-
թյամբ մեր տերը՝ Գալոն ուզում ա մեզանից
շատ յուզ և կաթ ստանա, մեր հորթերից լավ
կով ու լավ լծկաններ մեծացնի: Յուրտն ու կեղտը
մի կողմ թողած, ի՞նչ ա մեր կերածը—չոր ու
դեղնած դարման: Իսկի սնունդ կա՞ դրա մեջ,
ամենևին, համ իրան ա խաբում, համ մեզ: Են
ել բերում ու են տեսակ բարձր մսուրի մեջ ա
լցնում, վոր մինչև ուտում, վերջացնում եմ, մեջքս
կոտրվում ա, կոկորդս սեղմում, խեղդում: Իսկի
չի մտածում, վոր մսուրը շատ—շատ գեսնից կես
արշին բարձրութուն պետք ա ունենա, վոր մենք
մսուրից ենպես ուտենք, ինչպես հանդուհան ենք
արածում: Մսուրն ել պատին կպած, տակն ել
բարից ու ցեխից շինած, դարման ուտելիս հող
ա, վոր բերանդ ա ընկնում ու կուլ ես տալիս:

— Դա ել կասի, վոր տավար եմ պահում:

— Յե՛վ ի՞նչ, քույրիկ Մարալ, միթե դժվար
ա մի փայտի սանր առնել, մի հատ չոթք, և մեզ
ազատել ես ցեխից ու կեղտից, վոր մի քիչ ջաննե-
րըս դինջանար, գու ջրով լվանար և մի քիչ խոզի
յուզ կամ վագելին քսեր մեր ծծերին, վոր նրանք
կակուղ մնային, չճաքճքելին: Հերու կեղտից
պտուկս ճաքեց, կուրծս ուռավ, կաթս փչացավ,
մի ամիս յես չեցի կթվում, համ ինքը վնասվեց,

համ ել ինձ տանջեց: Չի իմանում, վոր եդ ա-
մենը կեղտից ա:

— Աեյրան ջան, բա եդ ա մենակ: Յերկու-
յերեք որով ամբողջ թրիքը գոժուհի ա թողնում,
վոր տաք լինի: Յերդիկները չիմով ծածկում ու
ես անտեր թրիքի հոտով խեղդում ա մեզ: Ու-
րիշները հո սրա նման չեն, ամեն որ գոժը մաք-
րում են, իրենց տավարի դադըր գիտեն, կարծես
հենց մեր որն ա սևացել: Ի՞նչ մեծ բան կլիներ,
յեթե մի քիչ լույս և արև լիներ մեզ համար:
Գոնե արևը ներս կմտներ, լույս կլիներ և յես իմ
հորթուկին կտեսնելի: Պատի մեջ մի յերկու լու-
սամուտ բաց աներ, համ լույս կունենայինք,
համ ել ուզած ժամանակ մաքուր ող: Ո՛հ, ինչ-
քան կարոտ ենք մնում լույսի և մաքուր ողի,
5—6 ամիս շարունակ. բա սա բանի նման ա:

— Ե՛հ, Մարալ, ցավալին են ա, վոր ամեն
բանում մեզ ա մեղադրում, մեզ ա անշնորհք
անվանում: Աշնանը, յերբ վոր Մարոյին ու փոք-
րիկ Մուկուչին տեսնում եյի լալով, ցամաք հաց
ուտելիս, սիրտս մղկտում եր, ուզում ելի մսերիցս
պոկել, կաթ շինել: Բայց անտեր մնա, պտի բան
ուտես, վոր ինքդ ել մի բան կարանաս տալ, չե՞:
Են ցրտին ահագին ճանապարհ եյինք գնում,
դունչներս չոր խոզանին ու քարերին քսում ու
տուն գալիս, ահագին գիշերները մնում սոված
ու ծարավ, գոնե մի անգամ փորձեր, իրիկներ

մի խորում խոտ բցեր առաջներս, տեսներ ինչպես կաթ կտայինք ե...

— Զեյրան ջան, բա յե՛ս: Ա՛խ, ինչքան եմ կարոտել մի քիչ քուսպի ու գարու ալյուրով լափի: Մեր տերը բերում, մեր աչքի առաջ յեղներին խոտ, քուսպ ու թեփ ա տալիս, իսկ մեզ միայն դարման: Իսկի չի ուզում մտածել, վոր մենք ել աչք ունենք, մենք ել հոտ ենք առնում:

— Հո ձրի չենք ուզում. թող փորձի, թող չերկու շահու ալյուր կամ քուսպ ավելացնի, տեսնենք յերկու տակ հետ կտանք հենց նույն որը, թե՛ չե:

— Բա ջուր՞ը. առավոտյան են ցրտին, վոր դուրս չի անում գոմից ու քշում դեպի գետը, սաղ ջանս սառում ա: Հետո ել, վոր են սառուցների տակից քլքլացող ջրից չեմ խմում՝ առամներս, բերանս ու ստամոքսս ցրտահար ե լինում ու պաղում. դե արի՛ ու տաքացի բաց յերդիկավոր գոմում: Իսկ յեթե գոմում մեզ ջուր տա, կամ ջրհոր փորի, կամ իրիկնենց ջուրը բերի, մի մեծ դազանի, յա տաշտի մեջ լցնի ու առավոտյան խմացնի, մենակ դրա փոխարեն յես ուղիղ մի շիշ կաթ կտամ համ հորթուկիս համ տիրոջս: Իսկ յեթե լավ խոտ տա ու քուսպ, կամ ալրի թեփ, յես ենքան կաթ կտամ, վոր դարմանքից բերանը բաց կմնա: Տվածն ել ի՞նչ ա լինելու վոր: Ամեն մի փութ քաշիս հարկավոր ա տալ մի

ֆունտ խոտ, իսկ զրանից ավելի ինչքան քուսպ ու ալյուր տա, ամեն մի ֆնտին յերեք ֆունտ կաթ կտամ: Դրանով նա համ իրան տան ծախսը կհանի, համ իր յերեխաները կուշտ կպահի, համ ել իմ հորթուկիս:

— Բեե, կանչեց գոմի անկյունում կապած փոքրիկ հորթուկը, վորի անունը Սոնա ելին դրել:

— Ի՞նչ ա, Սոնիկա, ի՞նչ ես ուզում:

— Զանս քոր ա գալիս: Ես անտեր հավերի վոջիները հողիս հանեցին, իսկ վիզս ել քոսոտ, ուզում եմ պոկեմ:

— Ի՞նչ անեմ, Սոնիկ ջան, ձեռք ել չունեմ, վոր մի քիչ վոջիլի դեզ քսեմ, կամ նավթի յուղ, վոր քոսդ վերջանա:

Այս խոսակցության ժամարակ գոմի ողում քնած տանտերն ու նրա կինը վաղուց դարձնել ելին և ականջ ելին դնում այս տարրինակ տրտունջին:

— Այ մարդ, լսում ես՝ ինչ են խոսում մեր կովերը, հարցրեց Գալոյի կինը, ա՛հ սքստում:

— Տազ արա ու ականջ դիր, տեսնենք վերջըն ինչ ա լինելու, — նախատեց Գալոն կնոջը և շունչը կտրած, ականջ եր դառել, թե ինչ են ասում կենդանիները:

— Բա սոված եմ մայրիկ ջան, ջանս կերան, վիզս քոր ա գալիս, դարմանը չեմ կարողանում ուտել, ասա՛ մի քիչ յոնջա ու ալյուրի թեփ տան:

— Ու՞մ ասեմ, բայա ջան, ասողին ել շող պիտի լինի՞, թե՞ չէ:

— Ջեյրան ջան, գիտե՞ս ինչ եմ մտածում:

— Ի՞նչ, Մարալ քույրիկ:

— Են, վոր մեր տերը չի ուզում տեսնել իրեն աչքի առաջ ուրիշների արածը: Են չայրի արան ինչ ա՞, ենտեղ, վոր յոնջա կամ յերեքնուկ ցանի, ենքուն խոտ կունենա, վոր բոլորիս կուշա կպահի, և մենք ել իրեն կուշա կպահենք:

— Են ել վոնց. Ավագենց են չալ կովին, վոր չեմ տեսնում՝ սիրաս պատուում ա: Յես նրանից չերկու անգամ ավելի կաթնով եմ, բայց անտեր մնա սովածությունը: Յես եստեղ սոված սատկում եմ, իսկ նա ճարպակալած, հպարտ հպարտ ման ա գալիս ու որական 9-10 բաժակ կաթ ա տալիս:

Կովերի մասլահաթից արդեն դարթնել ելին բոլոր կենդանիները և հետաքրքիր ականջ ելին դնում խոսողներին:

— Եհ, ամառը մի կերպ կագուրվում ենք, չաղանում, ձմեռը սովածությունից ու կեղտից նորից հալ ու մաշ լինում: Ենքան չի հասկանում մեր տերը, վոր յեթե ձմեռը մենք չլղարենք ու չհյուծվենք, գարնանն ու ամառը կրկնակի կաթ կտանք: Են խոտը, վոր միս պիտի դառնար ու մեզ չաղացներ, ուղղակի կաթ կդառնար: Բայց եղբան խելը մեր տիրոջն ո՞վ ա տվել: Միայն գանգաավում ա, թե՛ կեր չունի:

— Յես եստեղ ինչ եմ շինում, ինչի չեն ինձ վտարի տակ գցել ու տրորում: Ես իմ տեղն ա՞, ես տանելու բան ա՞, — խոսեց բակում փռած տարթը:

— Բա յե՞ս, ավելի ուժգին բողոքեց ցանի աշտարակը: Ի՞նչ բան ունեմ, ինչ գործ ունեմ եստեղ: Ամեն առավոտ թոնրի միջին խը՛րը, լըցնում են մի յեքա բթոց ու իմ ծխով ինձ ել են խեղդում, իրենց ել: Ախր ինչո՞ւ յես դաշտում փոված չպեաք ա լինեմ, վոր ես ցանի դեղի չափ հոր լցնեմ վոսկու նման ցորենով: Յես եստեղի համար եմ ստեղծված, թոնիրն ա՞ իմ տեղը:

— Տո, մի տար ինձ դաշա, փոխր ենտեղ, գութանդ լծիր ու հողի տակն արա ինձ: Բեր մի լավ ընտրած սերմ, ցանիր շարքացանով, վոր դալին չլինի, հետո արի ու տես, քո բոյից բարձր արա կտամ, տունդ հացով ու հարստությունով կլեցնեմ, թե՞ չէ: Ախպեր, ասենք ինձ վառում եք, ուրիշ շնորհք ու խելը չունիք, գոնե մոխիրը դաշա տարեք, վոր նրանով հողը մի քիչ զլվաթի գա: Ախր վոչ ինձ եք դաշա տանում, վոչ մոխիրս, վոչ ել հողը կարգին հերկում ու մշակում և հետո ուզում եք կուշա փորով հաց ուտե՛լ:

— Եզ ասեք է, եզ ասեք, խնամի թրիք, ցանի աշտարակ, մոխրի կուտակ: Չեզ եզ տեղ են տանջում, ինձ ել եստեղ, — խոսեց Գալույի մոտա-

կա հողը: Բերում են են անտեր վրակին, չուխը ջանքս ճանկրտում, վախտ ու կեղտոտ ցորեն են շաղ տալիս, թե բերք տուր, բացրու: Ախր վնց բուսցնեմ, ինչ բուսցնեմ: Մի մասը խոտ ու պրչուկ, մյուս մասը գյուղուկ ու փշփշուկ, խոտերից կիսի արմատներն ել սաղ, գարունքից տափ ելած, գարունքը գալիս է թե չե, վրա չեն տալիս, ցորնի ծիլերին խեղդում: Դեհ, ասեք տեսնեմ, թե վճրը բուսցնեմ: Այ խելոք հողատեր, մի առաջ արի, չեբեսս փեյնով շաղ տուր, վրակով մի լավ չանգոխր, հետո գութանով լավ հերկիր, մաքուր ընտրած ցորեն ցանիր, վրաից գլորան գլորիր, թեթե փոցխիր, ավելորդ խոտերը բաղանիր, տես, թե ինչպիսի արտ եմ բուսցնում, ինչքան ցորեն, գարի ու դարման եմ տալիս է: Մի եսենց արա ու փորձիր: Համ ել եզ ինչ հիմարություն ա, ամեն տարի ցորեն կամ գարի ցանելը: Եղբան խելը չունի Գալոն, վոր հասկանա, թե ցորնի ու գարու համար ել ուժ չի մնացել ինձանում, հիմա հարկավոր ա, վոր կարտոֆիլ ցանի կամ տակ, կամ գազար, կամ հենց ուղղակի կորնգան, սիրիսիրի կամ մի ուրիշ խոտ՝ հերթով, հետո կարող ա նորից ցորեն և գարի չել ցանել: Թող փորձի մի այդպիսի բան անի, ու տեսնի թե վնց ա շենանում:

— Այ են ժամանակ բոլ դարման, գարու լափ ու կեր կունենանք հա... Այ են ժամանակ չեղ ու պանրով կլցնենք մեր տիրոջ կարամները

հա, — փնչացին Մարալն ու Զելրանը: Ախ, ինչ լավ կլիներ մեր վիճակը:

— Բա, ձայնակցեց Սոնիկը, բա ինչքան ուրախ կլինեյի ու տրտինգ կտայի չես: Ե՛հ, չե թե ինձ ջահել վախտս լավ կերակրի ու պահի, ենպես լավ կով դառնամ, վոր ամբողջ գավառում ինձ նմանը չճարվի:

— Մենք ել հպարտ վիզներս լուծ կգնեյինք, հպարտ դեմ կտայինք մեր ուսերը խուրձերով լի սելին ու հայդե, արտից դեպի կալը: Կբերեյինք, բարձր կբարդեյինք ու կլծվեյինք կալին: Համ դարման կուտեյինք, համ ել ցորեն ու գարին կլիներ մեզ բաժին: Այ թե քեֆ կլիներ հա:

— Գլուխներս ցավում ա, կխով չափ չորանում ենք, — ձայն ավին բակի մոտի յեքա ուռի ծառերը:

— Մեկ հարցնող լինի, թե մեզ ինչո՞ւ յե սպեա թողել մեր տերը: Պառավել, ծերացել ենք, գլուխներս չորացել ու չի ուզում մեզ ջահելացնել: Արի, կարիր մեր բոլոր ճյուղերը, ամեն մեկից յերկու սայլ փայտ դարսիր, զցիր փեչի մեջ ու սաղ ձմեռը վառիր, վոր տունդ ել տաք լինի, մուխն ել թիչ, տավարիդ աղբն ել հողիդ մնա, մենք ել ջահելանանք: Տո, սրանից ել հեշտ ու լավ բան: Ինչքան ել գեղեցիկ ու շվաքով կլինենք, ինչքան ել ծաղկափոշի կտանք մեղուներին:

— Այ մարդ, լսում յես—մեր ուռնեխներն ել են լեզու առել, մի տես, վոնց են խոսում ե... Մրանք ել ուզում են, վոր բոլոր ճգնեքը կտրտենք:

— Լսում եմ, լսում, բայց ես քչփշոցով խոսողն ո՞վ ա. մի լսիր...:

— Բա յես ինչո՞ւ յեմ եստեղ կիտված, սող չերկու տարի, արևի, անձրևի, ձյունի ու թիփու տակ մնացած: Գլուխս ցրտից սպիտակել ա ու մնացել եմ ապուշ, ճգնավորի նման պպզած ես գոմի կտրին: Ափսոս, հազար ափսոս են որերին, յերբ կանաչ դաշտում, դեղին արաբերի մեջ դիտում ելի կապույտ չերկինքն ու մոտիս ծաղիկները, — խոսեց կտավատի դեզը:

— Աղջի, սա յել մեր կտավատի դեզն ա, տեսնես սա ինչի՞ յե գանգատվում: Ես անտեր տեղում տուն յա գոմ ել չի շինվում, վոր ծածկի համար ծախեմ, պրծնեմ:

— Բարձրացել ելի, մի արշին բոյ քշել յուզոտ կտավատով լեցուն գնդիկները վունջեր կապել ու կարծում ելի, թե կգան, խնամքով կպոկեն ու կտանեն տուն. սերմերս կփշրեն ու ինձ խնամքով կփռեն, կամ մի 12 որ կթրջեն ջրի մեջ, կչորացնեն, թեկուզ հենց թոնրի վրա, քուրսու նման փայտերի վրա և կեղև կհանեն, կթակեն և ինձ բաղմ կշինեն: Հիմա յեկան, սովին ինձ գերանդիլի սեխը, իրար խառնեցին, բերին կալը, վրա արին կամն ու սավալը և ես որի

հասցրին: Յեթե ցածրիկ լինելի. բան չելի ասիլ, բայց մի արշին բոյ ունեցողիս ետպես վիճակ. սա ինչ որ ա, ինչ գրու թչուն ա:

— Ասիր ու պրծա՞ր: Մի նայիր ինձ, յես շատ վոր լինեմ, շատ, հազիվ տասը տարեկան կլինեմ, — ասաց բարվին, — բայց տեսնում ես ելի, դարձել եմ յեքա գերան, վորտեղ ել գցես, 100 փութ ծանրություն կշալակեմ: Ինձ նմաններին մեծացները հո մի մեծ բան չե՞: Այն մեկիս մի մեար կամ շատ-շատ յերկու արշին տեղ ե հարկավոր, Այ Գալո, կտրիր, մի 30—40 ճյուղ շարիր հեցն եզ տանդ մոտի առվի զրադին և թող: Տես թե 10—12 տարում ինչքան գերան, ինչքան տախտակ կունենաս: Տունդ ել ծածկիր, գուռ ու լուսամուտներն ել շինիր, թախտ, աթոռ, սեղան, մսուր ու հորթանոց, հավաբունդ ել կովերից բաժանիր, վոր հավերը մսուրների մեջ բուջուջ չանեն ու խեղճ հորթերին վոջիլ չքցեն: Ապա մի խոսացրու իրեն. «խեղճ եմ, չունեմ, հողս չի տալիս, կովս չի տալիս, յերեխեքս տկլոր ու կիսաքաղց, գարու հաց չեմ ճարում, թե կուշտ փորով հաց ուտեմ», — ես ա նրա ասելիքը, մենակ լեզուն ա շարժում, խկի խելքին գոռ չի տալիս:

— Բա մեր սև որն ինչ եր, — լավեց հենց գոմի ողի կողքի քունջի հողի տակից հորած կարտոֆիլի ձայնը: Մենք ինչ որեր ենք քաշել ու հիմի յել բաշում ենք: Առաջ մեզ հազար ու մի

ժանգյալներ դվաթից քցեցին, հետո ել շնչներս
կարվեց, խեղդվում ելինք առանց ողի: «Քաղան,
փոցխ, փոցխեցեք մեզ», շնչում ելինք մենք,
բայց ուշք դարձնող չկար: Կակուղ հող սվեք
վրաներս, լավ լցրեք — մենք կակուղ և խոր հող
ենք սիրում: Ծածկեցեք... ո՞վ եր լսողը: Հունիսի
են վերջին, թե հուլիսին, լավ չենք հիշում, Գալոն
ու յերեխաները եկան, մի քիչ հող քլուեցին
վրաներս ու գնացին: Յեթե մի քիչ անձրև եր
գալիս, հողի յերեսը պնդացնում, շունչերս կարում,
հետո լել ճաքճքում, ջաններս եր վառում: Մնա-
ցինք մի-մի պոպոքի չափ: Այնինչ մեզնից ամեն
լեկը կարող եր 2—3 գրվանքա դառնալ: Յեթե
տնկելուց առաջ մեզ ջուկեր, հիվանդն ու փթածը
հեռացներ, ծուռտիկ-մուռտիկները խաշեր ու
յերեխաներին տար, մեզ ել կարգին տնկեր, վրա-
յից գլորան գլորեր, ծլելուց հետո յերկու անգամ
փոցխեր, բողազները կարգին 2—3 անգամ լցներ,
խսկի տեղ կուռնենար մեզ պահելու: Հիմի ել բե-
րել, լցրել ա ես փոսում և վրայից հողով ծածկել,
մի ծակ, մի խողովակ չի թողել, վոր մենք ել
շունչ քաշենք ու եստեղ հիվանդությունից չխեղդ-
վենք, — քչվիչալով տրանջում ելին կարտոֆիլները
հողի տակից: Գալոն և կինը դարձացած լսողու-
թյուն ելին կարել ու շվարած մնացել:

— Ի՞նչ լավ կլիներ, — փնչացին կովերը: Եզ-
պես վոր լիներ, հո մեզ ել բաժին կհասներ: Ա՛խ

Մարալ ջան, գիտե՞ս ինչ լավ ու համեղ ա խաշած
ու մի քիչ ել աղ ցանած կարտոֆիլը: Մի անգամ
փոքրիկ Մուկուչը մի խաշած կարտոֆիլ դրավ
բերանս, մինչև հիմա յել համը բերնիցս չի անցել:

— Ջեյրան ջան, դու բազուկ (տակ) կամ
դգում խսկի կերած կա՞ս: Ա՛յ լազաթին կեր, ա՛յ
անուշ ու քաղցր բան: Ա՛յ ետենց կեր թող տան
ու տեսնեն կաթի լազաթը: Յես մի անգամ մտա
Ավագենց բոստանը, յերբ վոր բազուկը հանել,
բայց դեռ տուն չեյին տարել: Մի բանիսի համը
վոր չտեսա՞, ախորժակս բացվեց, բերանս քաղ-
ցրացավ, վոր թողնեյին բոլորը կուտեյի: Համա
վրա հասավ Ավագի կինը, մի յերկու ճիպոտ
ել հասցրեց ու դուրս արավ, բայց յես ել
բերանս բաց արի, ճամբի դգումներից մեկը
հափռեցի: Եդ որը կովկիթի կեսը կաթով լեցվեց:
Ապրես, Մարալ ջան, — ասավ Գալոնի կնիկ Մա-
րին, — այ եզպես շնորհքով յեղիր: Բայց Մարին
չգիտեր, վոր գողունի կերածս բազուկից եր
լցվել կուրծս: Ա՛խ, ա՛խ, թեպե՞ս ճիպոտ կերա,
բայց երնեկ են որին:

— Իբրև թե մեր հալը շատ լավ ա, — լավեց
թառերից. ես ի՞նչ որ ա: Մաղ որը կիսաքաղց,
աղբակույտերի մեջ ~~բերանս քաղցրացավ~~ բերան-
ներս բան չի ընկնում: ~~Կարտոֆիլով կուտավող~~
կա, վո՞չ թշուշ ~~պարզ~~ ~~պարզ~~ մի քիչ կեր,
վո՞չ ել ջուր:

1001
ՀԵԼԻՍ

— «Ես անտերները մինչև հիմա ձու չեն ածնում», — դժգոհում են Գալոն ու իրեն կինը և ըստ պառնում են գլուխներս թռցնել: Ախր ձուն վերտեղից պիտի գոյանա, յերբ վոր փորներս սաղորը վեց-վեց անում: Մեջներս ել բերել, քոսոտ ու անշորհք աքլոր են գցել, վոր իսկի չենք ուզում վրան նայել և դեռ հալա ուզում են, վոր ձու ածենք: Սրանք կարծում են, վոր մենք ճաշակ չունենք և ամեն մի քոսոտի կնգունենք: Ներեցեք. ա՛նգին ընտանիքով մի աքլոր ունենանք ու են ել քոսոտ, — գանգատվեցին հավերը:

Լսվում ելին շատ ուրիշ տրտունջներ ել, բայց այդ բոլորն այնքան հեռու չեր, վոր Գալոն ու կինը չեյին կարողանում լսել ու հասկանալ: Լսեցին խոզերի տրտունջը, վոր նրանց չեն պահում ու շատացնում: Լսեցին ճագարների թույլ ձայնը՝ խիստ արագ բազմանալու, ընտիր միս և մորթի տալու մասին, բայց մանրամասնությունները լավ չհասկացան:

— Մարե, ա կնիկ, ես ի՞նչ գիշեր եր: Ես ի՞նչ զարմանալի խոսակցություն եր: Ես ի՞նչքան բան լսեցինք ու սովորեցինք. ծուռն ա յեղել մեր ճամբեն, սխալ ա յեղել մեր աշխատանքը, պետք ե մտածել և փոխել մեր աշխատանքի կերպը:

— Յես ել եմ եզպես կարծում, Գալո ջան: Մենք մինչև հիմա չենք հասկացել մեր վլասն ու ոգուտը:

— Գիտե՞ս, ինչ եմ մտածում, Մարե, — հարցրեց Գալոն կնոջը:

— Ի՞նչ:

— Նախ են եմ մտածում, վոր եգուց պիտի վեր կենամ ու լավ լազաթին կտրեմ մեր ուռե-նինների գլխները, բոլոր ճյուղերը՝ հենց տակից: Լավ լազաթին կտրեմ ու դարսեմ, վոր չորանա փայտ դառնա ու վառենք: Հետո պետք ե մի առանձին տեղ շինեմ, տավարի աղբը հավաքեմ ու կիտեմ ենտեղ, վոր յեղանակը փոքր ինչ տաքացավ թե չե, իսկույն տանեմ ու արտս փեյինեմ: Ունեցած ցանս սաղ տաբին բավական ա: Հետո յել արտս գութանով հերկեմ, տափնեմ ու մի լավ ցանեմ շարքացան մեքենայով, — նրանով, վոր գյուղատնտեսը բերել եր ու փորձ եր անում կակոյենց հողումը:

— Յես ել հենց եգուցվանից սկսելու յեմ սերմը ձեռքով շոկել՝ բրնձի նման: Մնացածն ել դու կտանես քաղաք ու մաշինով մաքրել կտաս, վոր շոկած ու մաքուր սերմ ցանենք:

— Ազրոնոմն ինքը բերելու յե եղ մաշինը մեր գյուղը, են ժամանակ ինչ սերմ ունենք, նրանով կմաքրենք, ել ինչի՞ յեմ գնում քաղաք:

— Արտը վոր դուրս գա, յես ել յերեխաներիս կհավաքեմ ու արտի մեջ մի հատ ժանգլալ խոտ չեմ թողնի, վոր բուսնի: Հետո յել, յերբ արտը կթփակալի, յեգները կլծեմ ու ամբողջ

արտը կփոցխեմ, վոր արտս ծարավ չմնա, լավ աճի ու լավ բերք տա: Իմացմոր:

— Ախր Մարե ջան, գլորանը մոռացա: Յանելուց հետո մի լավ գլորան կգլորեմ ու կփոցխեմ:

— Ի հարկե, գլորանը պետք ա, վոր թուփ թուփ արտ բանի, — եզպես եյին ասոււմ:

— Հէյ գիտի Մարալ ջան, Ջեյրան ջան ու Սոնիկ ջան, ել ձեր խեղճությունը պրծավ: Մի վեց չվան ենե՛նց կորնգան կամ յոնջա ցանեմ, վոր ուտելուց չկշտանաք: Բա բաղուկը՛, դգուժը՛ կարտոֆիլը՛: Չե, ձեզ եսե՛նց պահելը խայտառակություն ա: Մարե, հենց եգուց փայտե սանրովդ կովերին մի լավ կսանրես, վոաների թրիքները տաք ջրով կլվանաս, Սոնիկին լավ մոխրաջրով կլողացնես ու կցամաքեցնես, վոր չմրսի: Հենց վոր քաղաք զնացի, կերթամ ափթեք ու մոխրագուլն մազ կբերեմ վոջիլի դեմ:

— Գալո, յես ուզում եմ յերեկոյան շուր բերեմ, լցնեմ մեր ես կարասի մեջ և առավոտյան ես շուրը տամ խեղճերին, վոր առավոտյան ես ցրտին դուրս չանենք ու չմրսացնենք: Տակն ել շուտ շուտ կմաքրենք. փեյին ու դարման կըցնենք, վոր մաքուր նստեն ու վեր կենան:

Մսուրն ել կցածրացնեմ, յերգիկներն ել շուշա կըցեմ: Կտորներ կառնեմ, վոր դվաթս հաղթի:

— Գալո, բա կարտոլի փոսը... մեկ բաց, տեսնենք, թե մեր կարտոֆիլն ի՛նչ որումն ա: Փտածները ջոկենք, դեն ածենք, շատ ճաքճաքաներն ու ծուռտիկ-մուռտիկները հանենք, բանեցնենք: Սերմացուն ել առանձին ջոկենք ու պահենք, վոր ժամանակին լավ սերմ ցանենք: Իսկ քաղհանը, բողաղ տալը դու ինձանից պահանջիր, յերեք անգամ բողաղ կտամ:

— Յես ել յերկու անգամ կփոցխեմ ու քաղհան կանեմ: Ենե՛նց կարտոլ տուն բերեմ, վոր սաղ գեղը զարմանա:

— Հավերի մասին ել պետք է մտածել: Մի քիչ կուտ պետք է ավելացնել, բակում ավազ ու մի քիչ կիր լցնել, մի հատ ել աքլոր ճարել, վոր հավերը չդժգոհեն ու գանգատ չանեն: Մեր աքլորն ինչացո՞ւ ա, իսկապես անշնորհք ու քոսոտ ա:

Գալոն կամաց-կամաց վերկացավ, հազնվեց ու դուրս յեկավ: Նա գնաց յուր դրացի Վաղոյից սողոց ուզելու և զարմացած տեսավ, վոր նա ծառերից խնամքով հավաքում եր հին ու չոր տերևերն ու բոժոժները, կտրտում չոր ձյուղերը և լցնում կրակի մեջ:

— Բարի լույս, խնամի Վաղո: Խեր ըլի, եդ ի՛նչ բանի յես, եդ ի՛նչ ես անում:

— Այ աստճու բարին, խնամի Գալո: Տեսնում ես ելի՛, ինչ եմ անում: Ես գիշեր մի դարմանալի գիշեր եր: Պտղատու ծառերս գանգատ-

վում եյին իրար և ինձ մեղադրում վոր իրենց չեմ խնամում: Յես ուշադրությամբ լսեցի, նրանց բոլոր ցանկությունները և ահա հենց ես որվանից սկսել եմ աշխատել, վոր մաքրեմ չոր ձյուղերը, միջատների և թրթուրների ձվանները, չոր տերևները և ճաքճաքած կեղևը: Թե վոր ուրիշ բանի ել կարիք չեղավ, պիտի գնամ ու գյուղատնտեսից հարցնեմ, վոր ծառերս պտուղ տան: Ուզում եմ՝ հենց գյուղատնտեսից խնդրեմ, վոր ինձ պատվաստել սովորեցնի, վոր յես ել ծառերից ոգուտ ստանամ, նրանց պտուղի համն առնեմ: Պարտեզի շուրջն ուզում եմ բարդի շարեմ, վոր համ քամուց պաշտպանեմ, համ ել շինության փայտ կունենամ:

— Իմ գլխովս ել ա մի զարմանալի բան անցկացել գիշերս. տավար, կարտոֆիլ, վարելահող ել ո՞վ ասես՝ լեզու չեր առել ու չեր գանգատվում: Թունդ խրատվեցի ու վճռեցի հենց ես որվանից փոխել իմ աշխատանքի կերպը: Յս ել եմ ծառերից սկսում:— Քո մեծ սողոց տալ չե՞ս կարող խնամի Վաղո: Ուզում եմ յեքա ուռիներըս ճղների հենց տակից խուզեմ, վոր ջահելանան: Հաստ ճղները գոմի համար գործ կածեմ, մանրները կվառեմ, իսկ թրիքը չեմ վառի և գործ կածեմ հողերի համար:

— Ես սհաթին, խնամի Գալո, իսկուչն կբերեմ: Բայց եգ ինչ լավ ես մտածել: Ամոթ ա Գա-

լո ջան, ամոթ: Եսքան ել թամբալություն: Աշխարհը խելքի ա յեկել, իսկ մենք բնած ենք: Արի՛ սկսենք, աչքներս չորս բանանք, աշխատենք ու փորձենք, փորձը, գործ սկսելը հաջողության կեսն ա: Դեհ յերթաս բարով՝ ժամանակ չկորցնենք:

Դրացիներն իրարից հեռացան և գործի կրպան: Ինչ վոր լսել եյին, սովորել ու մտադրվել, սկսեցին իրագործել: Նրանց անտեսությունն ըսկսեց արագ փոխվել: Աշնան սկզբին նրանց բակերում կանգնած եյին կորնգանի դեղեր, Վաղոյի ծառերը լի եյին պտուղներով, հորերը լցվել եյին կարմրահատ ցորենով ու գարով: Աշնան վերջը դրանց ավելացավ բազուկն ու կարտոֆիլը, գդուռն ու բանջարեղենը: Կճուճները լի եյին յուղ ու պանրով, հավերը ձագ եյին հանել: Նոր, լայնաթիկունք աբլորը հպարտ-հպարտ զբոսնում եր բակում իր գուլնգգույն տիկիկների հետ: Գալոն մեծացրել եր գոմի լուսամուտները, կտորկտոր շուշաներ քցել, ներսը ջրհոր փորել, պատերն սպիտակացրել, սալերը դգել, մսուրները ցածրացրել և ոգանցքներ շինել: Սոնիկը յեքա չերինջ եր դարձել: Մարալի ու Ջեյրանի բեֆին բեֆ չեր հասնիլ: Հանդից գալիս ելին թե չե, իսկուչն յեղալի չոնջայից ընթրիք եյին ստանում և բժժալով լցնում եյին կաթի վեղրոն հունիս

ամսվա նման, կուշտ կերակրելով իրենց փոքրիկ հորթուկներին:

Ահա այս ձևով արագությամբ փոխվեց Գալոյի և Վաղոյի տնտեսութունը:

15. «Յեռեսներս դեպի գյուղ».— Անդրկովկասյան Յերկրային կոմիտեի բանաձևը գյուղացիական հարցի մասին, [redacted] նախարարանով (սպասված) 14 »
16. Հայաստանի կամմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեի Տարբոզ Պրենումի բանաձևերը (սպասված) 15 »
17. Ռ. Շահնգյան.— Սոցիալ-դեմոկրատիկ անասունների մանուսխաղը 15 »
18. Հ. Սգաթյան.— Գյուղատնտեսական բանվորությունը և միջազգային կոմունիստական շարժումը 40 »
19. Կ. Խան-Սղյան.— Ուղեցույց արդյունավետ խողարածության 15 »
20. Ֆեդիկանգով.— Հավարուծ. և նրա ոլորտն. 20 »
21. Ս. Գանեկբեգ.— Կավ և ուշ, քան յերբեք (ազրո-պրես) 20 »
22. Կ. Կ. Մելիք-Շահնազարյան.— Կտավառը և կանեփը 20 »
23. [redacted].— Անդրկովկասի տնտեսական գրությունը 15 »
24. Հրահանգ Հայաստանի Խ. Ս. Հանրապետության անհատներից փայտեղեն բաց քողակելու համար (պաշտոնական) 30 »
25. Պրոֆ. Ս.վ. Քալանթար.— Կաթնատու կովի կերակրումը 15 »
26. Ս. Ս. Տրիճանով.— Խնչու պետք է ցիլը շուտ անել 15 »
27. [redacted].— Գալուստի վիկը (ազրո-պասմվածք) 15 »
28. [redacted].— Կարտոֆիլի մշակությունը 20 »
29. Լ. Սուբբոսին.— Կովի դատը (ազրո-պրես) 20 »
30. Կ. Կ. Մելիք-Շահնազարյան.— Տիկկան

«Ազգային գրադարան»

NL034/409

31. Խ. ՏԵՐՆԵՐՍԻԱՆ.—Պաղատու ծառերի
 փնասատուններն ու հիվանդութիւնները 25 »
32. Խ. ԱՎԳԱՐԵԳՅԱՆ.—Գյուղի հողաշինարարու-
 թիւնը 20 »
33. ԱՐԱԳԻ—Տըակաորը (ազրո-պատմվածք) 15 »
34. ՅԱԼԵԱԳԻ—Սորհրդավոր արտունջներ (ազ-
 րո-զրույց) 15 »

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ ԵՆ ՅԵՎ ՇՈՒՏՈՎ ԼՈՒՅՍ ԿՏԵՍՆԵՆ

1. ~~Ս. ԱՎԳԱՐԵԳՅԱՆ~~—Գումազրի նշանակութիւնը
 պարարտացման գործում:
2. Մ. ԽԱՆԳԱՊՅԱՆ.—Մեղվարուծութիւնն ձեռնարկ
3. ԽՆԿԻՍ-ՍԱԿԵ.—Գլուղատնտես-անասնարուծն ու իր
 ազրո-զրույցը (ազրո-պոյնմ):
4. Վ. ՄԻՐԱՅԱՆ.—Սոնա կովի մրցանակը (ազրո-
 պատմ.):
5. ՍԻՐԱ.—Մաղոյի յզոււմը (ազրո-պատմ.):
6. Վ. ԲՈՅԿՈՎ.—Այժն ազրատի կոփն և:

ԴԻՄԵՆ՝ ՅԵՆԵՎԱՆ, Հողժողկոմատ՝ Հրատարակչութիւն:
 Պետերատի կենտրոնական յեղ
 գավառական զրախանութիւններին,
 Գավիտըրաժիններին: